

Szőregi népdalok

Szőreg, torontálmezei nagyközség, Szegedtől délkeletre, mintegy hat kilométer távolságban elterülő ősrégi település.¹ Lakosai a törökidő után, 1720-tól kezdve, főként Szeged-Alsóváros telepeiből kerültek ki,² de száz éve még szerbek lakták többségben.³ 1910-től azután Trianon utánig a szerbek száma a maira (kb. 150 fő, 30—35 család) csökkent. Helyükre magyarok: menekültek, nyugdíjasok (főként vasutasok) és gyárimunkások jöttek. Ezek a munkások az időközben nagy léptekben fejlődő Szőreg újtelepét népesítették be. A község fejlődésére — e településeken kívül — a várossal való majdnem mindennapos érintkezés, az 1875-ben megnyílt szeged—temesvári vasútvonal, mely Szőreget közvetlenül bekapcsolta a budapesti forgalomba,⁴ voltak hatással. De elősegítette az is, hogy a földbirtokmegosztás arányos és nagyjából egészséges volt.⁵ Ettől az időtől (1875) kezdve számíthatjuk Szőreg kispolgárosodásának megindulását.

Szőreg ma jellegzetesen kispolgári falu, a népi kultúra — legalább is megszokott formájában — eredeti funkcióját teljesen elvesztette. Ez különösen kulturális téren tapasztalható: népi szokásai, népzelve, népköltészete és népzeneje ma már — nagyrésztben — nem él.

Még a kispolgárosodás megindulása előtt, illetőleg kezdetekor, a múlt század végén, Kálmány Lajos gyűjtötte a falu népköltési termékeit. Először 1882 előtt, másodsor az 1883—85-ös években, szőregi káplán korában, igen jelentős eredménnyel. Mintegy kétszáz olyan szöveget írt össze a falu énekeseinek ajkáról, melyekről feltételezhető, hogy énekelték,⁶ tehát a népzene gyűjtés szempontjából fontosak, jelentősek és felhasználhatók. Ezeket a szövegeket „Szeged népe“ című munkájának második és harmadik kötetében közölte.⁷ Az általa lejegyzett dalok egyrészét, természetesen már megváltozott, de még felismerhető alakban, ma is éneklé a nép. (L. pl. a 3. sz. dal jegyzetét.) Valószínű azonban, hogy legnagyobb folklóristánk nemcsak szövegeket, hanem dallamokat is gyűjtött. „Kodály szerint Kálmány hagyatékában kéziratos dallamjegyzések is voltak.

Jegyzetek: ¹ Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. Bp. 1896—97. II. k. 443—46. l. — ² Kálmány Lajos: Szeged népe. II. k. Arad, 1882. VI—XIII. 1. és Reizner János: Szeged és Délmagyarország. Szeged, 1895. 11—15. l. — ³ Fényes Elek: Magyarország állapota. Pest, 1839. IV. k. 378. l. — ⁴ Undi Károly, Kogutowicz — Emlékkönyv. Szeged, 1943. 223—29. l. — ⁵ Undi Károly: Szőreg község földrajza. Szeged, 1938. 36. l. (Kéziratban.) — ⁶ Pontos statisztika felállítását megnehezíti az a tény, hogy Kálmány nem jelölte meg, minden kétséget kizáróan, melyik szöveget énekelték, melyiket nem, csak néha utalt erre. Pl. „Pusztai és pásztor dalok“-kal szemben „Tréfás versek, versikék“-ről beszél. Lehetséges, hogy a vers és a dal szóval akarta érzékeltetni a mondott és énekelt szöveg közötti különbséget. De a „Dajka rímek, gyermek-versikék, dalok s játékok“ szövegei között — naggyobbrészt — hiányzik az ilyen különbségtévkő megjegyzés. — ⁷ Kálmány Lajos i. m.

Ezek felkutatása most van folyamatban.⁸ Lehetséges tehát, hogy a kitűnő gyűjtő hagyatékából szőregi dallamok is előkerülnek.

1946 novemberében a *Kálmány Lajos-Kör* megbízásából kezdem a szőregi gyűjtést, azzal a célkitűzéssel, hogy felkutatom a nép ajkán élő Kálmány-gyűjtő szövegeket, s a dallammal együtt lejegyzem őket.⁹ Ez a munka még nem fejeződött be, eddig azonban kevés — a feladatnak megfelelő — eredményt sikerült elérnem. De kutatás közben találtam egynéhány értékes dallamot és szöveget: 110 népdalt jegyeztem le.

Az énekesek — Ökrös Mihály 58 éves, kertész. A világháborúban Galiciában, Olaszországban harcolt. Ökrös Mihályné szül. Kovács Margit, 46 éves Terhes Ferencné szül. Horesnyi Etel 46 éves, Kovács Ferencné szül. Rácz Vera 44 éves. Szegeden (Alsóváros) született Prágai András 44 éves, földműves Oroszlámoson született, 10 esztendeje költözött Szőregre Mózsa Vilma 27 éves — szerint lakodalmakban, disznótorokban éneklük a következő dalokat. Munka közben sem régebben, sem ma nem igen énekelnek. Ma esetleg a fiatalok, de azok is inkább csak a dologból hazafelé menet. Bálakban ma már más dalokat énekelnek, de ott is csak a fiatalok.

A dalok tanulsága szerint az a népzenei forradalom, mely elsodorta a régi stílus termékeit és megteremtette az új-stílusú dalokat, Szőregen már nagyon régen lezajlott, de azért az új- és a vegyesstílus dalaiból sok megőrződött a nép emlékezetében. Különösen azok a dalok, melyeket különféle mulatságokon lehet és szoktak énekelni. Az ilyen megőrzött dalok jellegzetes példája az 1. sz. újstílusú dallam, mely Szőregen — a faluban általánosan ismert — a *népdal legrégibb élő alakja*. Régebbi formájú dalokat is énekelnek — ha emlékeznek reá — a gyűjtőnek, de a maguk szórakozására szívesebben éneklük az újabbakat.

De ne értsük ezt félre. Szőregen, éppen úgy mint másutt, nemcsak népdalt, hanem jazz-termékeket és „magyar-nótákat” is énekelnek. Pontosabban, a mennyiségi sorrend megtartásával azt mondhatnám, hogy az elsőbbség a cigánymuzsikáé, azután a sláger következik, s végül utoljára a népdal, az egészséges parasztzene. Ez alól csak a legöregebbek, a 70—80 évesek a kivételek: az ő dalkészletük nagyjából népdalokból kerül ki. Ennek egyik oka, hogy ők az e tekintetben káros hatásoktól, többé-kevésbé, sértetlenek maradtak, mert jóval kevesebbet érintkeztek a várossal, mint a későbbi nemzedékek, másrészt a természetesen bekövetkező szájhagyomány-pusztulás nem nagyon befolyásolta dalkincsük kialakulását: mire a „szájról-szájra” való dalhagyomány-átadási mód sorvadni, és

Temesköz népköltése. II. k. és Kálmány Lajos i. m. Szeged és vidéke népköltése. III. k. Szeged, 1891. — ⁸ Szeghy Endre: Amit elvégeztünk, s ami még hátra van. (Alföldi népzene-gyűjtés.) Az Alföldi Tudományos Intézet évkönyve. I. 1944—45. Szeged, 1946. 72. l. — ⁹ V. ö. Szeghy Endre i. m. u. o. és Bálint Sándor: Szeged Népe. Szeged, 1933. Előszó. 3. l. — ¹⁰ Ez és a kö-

később rohamosan pusztulni kezdett; akkorára már az öregek ének-készlete megszerződött a népdalokból. Azonban a régi stílus dalai még a 70—80 éves öregek énekéből is — mint élő forma — hiányzik.

Evvel már válaszoltam is a következő kérdésre: honnan tanul-ták és tanulják a szőregiek a dalokat. A legfiatalabbak — 30 évig¹⁰ a rádióból, a Szegedről jött jazz- és cigányzenekarok előadásaiából; dallamkészletük kialakításában, mint komoly formáló erő, a szájhagyomány alig vett részt. Az öregebbek, — 55—60 évig — ugyan-onnan, de a szájhagyomány hatása énekkincsükön már jobban ész-revehető. „Szájról-szájra“ tulajdonképpen csak a legöregebbek ta-nultak, de az ő népi dalkészletük egészséges egyensúlyát — ha na-gyon nem is — felborította a későbbi fejlődés.

Az elmondottak figyelembevételé után bemutatok néhány dal-lamot és szöveget.

Az 1. sz. dal variánsa Bartók Béla gyűjtéséből ismeretes.¹¹ A dallam olyképpen alakult át szőregi formájára, hogy hangközei szű-kebbé váltak, (a 3. ütem kis terce itt nagy szekund) melódiája kemé-nyebb, nem annyira a szöveghez alkalmazkodó (2. verszak) lett, de e változások ellenére a dal megmaradt annak az erőteljes paraszt-zenének, ami volt.

Tempo giusto $\text{♩} = 90$.

1. Csütörtökön este Voltam nálad
Böske Ciz-mám nyi-hor-gá-ja-ra,
Sej, a szivem do-bo-gár-ja-... Nem éb-readtál /en-ke

2. Csütörtökön este
Voltam nálad Böske.
Esett a hó, fújt a szél,
Sej, engem be nem eresztettél,
Künn hagyta megfázni.¹²

(Énekelte: Ökrös Mihályné szül. Kovács Margit 46 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 1, 5, 4; szótagszám: 6, 6, 7+9, 6; ambitus: 1—9; szerkezet (forma): A B B_v A; hangnem: eol, pentaton-fordulatokkal).¹³

vetkező számok nem pontosak, nem általánosak, hanem — természetesen — egyénenkint változók, a társadalmi, gazdasági, kulturális, stb. helyzet szerint.

— ¹¹ Dallam, szövegvált.: Bartók Béla: A magyar népdal. Bp. 1924. Kotta-példák. 22. i. 16. sz. dal. — ¹² Az énekesek kiejtésbeli ingadozása a nép és a városi nyelv között kötelezővé tette az irodalmi nyelven való közlést. — ¹³ A hagyományos lejegyzési formát az énekelhetőség kedvéért elhagytam, a g¹-ben

Ókrös Mihály szerint 1900 körül lakodalmakban énekelték a következő dalt, akkor volt „új nóta“. Lakodalomban tanulta ő is. A 11. ütemben előforduló kis szeptim-lépés ritkán szereplő hangköz a magyar népzében.

Tempo giusto $\text{♩} = 108$.

A zöldbűz-ba', borozdó-ba' köt a da-los pa-lyir-ta, Ne so-mo-ritod
a zsi-ve-met Ma-ris-ka. Mert, ha so-ká so-mo-ritod (sej), az én ár-va
si-ve-met. Maja meg-lá-tod nem so-ká-ra hal-va ta-lálz em-ge-met.

2. Ráncos szárú kiscsizmámra sárga patkót veretek,
Már ezután árva kislányt szeretek,
Mert az árva, csak az árva, sej, tud igazán szeretni,
Sem az anyja, sem az apja nem fog érte átkozni.¹⁴

(Énekelté: Ókrös Mihály 58 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 1, 5, 5; szótagszám: 15, 11, 16, 15; ambitus: 1—8; szerkezet: A B B_v A; hangnem: eol-pentaton, 2 pienhanggal.)

Szintén az új-stílushoz tartozik a 3. sz. dal, de már kevésbé ismert a faluban. Érzik melódiáján a hagyományörző jelleg.¹⁵

Tempo giusto $\text{♩} = 120$.

Szöke Ti-za mind a két zé-le ró-rol, kö-ze-pé-be
fe-hér hattyú le-zál-lott. Két zár-nyá-val ve-ri zéj-jel
aha-bot, aha-bot, Mert tud-tam meg, hogy a ba-bám el-ha-gyott.

(Énekelté: Mózsai Vilma 27 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 1, 5, 4; szótagszám: 11, 11, 14, 11)

végződő dallamjegyzés tanulságait így közlöm. — ¹⁴ Dallam- és szöveg vált.: Kiss Lajos: Délvidéki daloskönyv Bp. 1943. 66. l. — Szöveg vált.: Péczeli Attila: 103 magyar népdal. Bp. 1943. 120. l. 101. sz. dal, és Kálmány: Sz. N. III. k. 245. l. — ¹⁵ Dallam, szöveg vált.: Péczeli Attila i. m. 21. l. 11. sz. dal. Szö-

— látszólag különböző szótagszámú (heterometrikus) versszak-szerkezet —; ambitus: 1—8; szerkezet: A B B, A; hangnem: eol.)

A 4. sz. dal verse egyforma szótagszámú (izometrikus) sorokból áll. Érdekessége, dallamán kívül, hogy bár hangneme dúr, előadási módja mégis rubato. Horesnyi Etel szerint nagyon régi, az édesanyja még kisleány korában tanulta.¹⁶

Rubato

Meg-ké-tét-ték né-kem a be-tré-tét, két hé-tig is
po-hór-ba' tar-tot-ták két bim-bó-ja két tá-ta-lam-
ra le-lóg, sok vig-na-pom szo-mo-rú - ra for-dul.

1. Arad felől feljön három csillag,
Mind a három Szeged felé ballag.
Válj el csillag, válj el háromfelé!
Most fekszem a kisangyalom mellé.

2. Ha én egyszer Aradra elmennék,
Aranygyűrűt, aranyláncot vennék.
Aranygyűrűt, aranyláncot kettőt,
Most találtam egy igaz szeretőt.

(Énekelte: Terhes Ferencné szül. Horesnyi Etel 46 éves.)

A betlehemezők ezzel a szöveggel éneklik:

Csikós vagyok, csikósnak születtem,
Ha meghalok, nem sírnak felettem.
Nem mondják el Szent Dávid zsoltárát,
Nem kongatják a falu harangját.

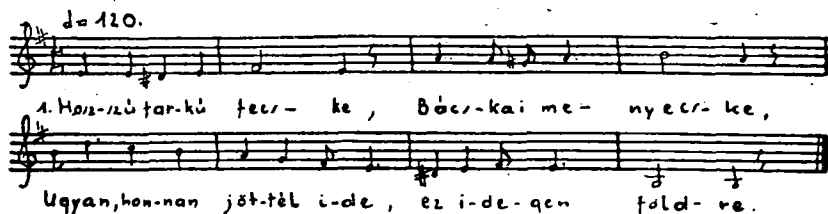
(Énekelte: Kovács Ferencné szül. Rácz Vera 44 éves.)

(A dallamsorok záróharangjai: 1, 5, 8; szótagszám: 10; ambitus: 1—9; szerkezet: A A⁵ A⁵ A_v; hangnem: dúr.)

Heterometrikus versszak-szerkezetű, vegyes-stílushoz tartozó az 5. sz. dal.¹⁷

vegvált.: Kálmány Lajos i. m. II. k. 35. és 175. l., továbbá Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiából. II. k. Arad, 1878. 101. l. és Bálint Sándor i. m. 14. l. 5. sz. dal. — ¹⁶ Szöveg vált.: Bartók Béla i. m. u. o. 61. l. 226. sz. dal. — ¹⁷ Dallam vált.: Bartók Béla i. m. u. o. 75. l. 276a és 276b. sz. dal. Szöveg vált.: u. o. 75. l. 278. sz. dal és a Szegedi Kis Kalendárium 1938. (Sem a lapszám, sem a dalok száma nincs jelölve!) Kálmány Lajos: Koszorúk, I. 48.

♩ = 120.

1. Hoz-za tar-ku fecr-ke, Bacs-kai me-nyecr-ke,
Ugyan, hon-nan jöt-tél i-de, ez i-de-gen föld-re.

2. Nem magamtól jöttem,
Kis pejlovam hozott
Annak mind a négy lábáról
A patkó lehullott.

3. Csak egy maradt rajta,
Az is kotyog rajta.
Gyere kovács, jóbarátom,
Szoríts egyet rajta.

(Énekelte: Ökrös Mihály 58 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 4, 7, 4; szótagszám: 6, 6, 8, 6; ambitus: 1—b10; szerkezet: A A⁴ B C; hangnem: frig. — alsó alterált váltóhangokkal —.)

Prágai András szerint betlehemezők éneklik a következő dalmot. 3/4-es ütem — mely népzeneinkben ritkább — és feltűnően gyors tempó érdekességei e rövid dalmak. Az „Elment a két lány...” dallamának rövid változata.¹⁸

♩ = 150.

Jobb ez a gaz-ola, mint a má-zik volt,
mert ez a gaz-ola arz-talt te-ti-tett,
de az a má-zik bo-tot ké-zí-tett

(Énekelte: Prágai András 44 éves.)

De nemcsak dallamokat, hanem olyan értékes szövegváltozatokat is találtam, melyeknek bár ismert a dallamuk, mégis méltók megőrzésre.

Bálint Sándor szegedi gyűjtéséből ismert dór-dalt, „Édesanyám édes teje...”,¹⁹ a dallamot kissé megváltoztatva, (az 5. ütemben d²,

1. — ¹⁸ Kodály Zoltán: Iskolai énekgyűjtemény. II. k. 69. l. 399. sz. dal és Kálmány: Sz. N. III. k. 126. l. — ¹⁹ Bálint Sándor i. m. 51. l. 37. sz. dal,

e², fis², g² helyett d², g², f², e²) a szőregiek a következő szöveggel éneklik:

Házunk előtt a kanális,
Abban fürdik a babám is.
Én is elmék, megfürödök benne,
Ragadjon rám a szerelme.

(Énekelte: Kovács Ferencné szül. Rácz Vera 44 éves.)

Rácz Vera a dalt, mikor még leánykorában Szegeden lakott, tápai leányoktól hallotta. Van még másik verse is, de azt már elfejtette.

A „Megizenem a gyulai bírónak...“ című dal²⁰ melódiáját is — szövegét nem — ismerik Szőregen. Horesnyi Etel szerint ezt a dalt nem is tudja más a faluban.

Cserepes a, kavicsos a kisangyalom tanyája,
Éjfél előtt fél tizenegy, hogy menjek be hozzája?
Megpendül a, megpendül a rézsarkantyúm taréja, de taréja,
Nem alszik a, felébred a kisangyalom meghallja.

(Énekelte: Terhes Ferencné szül. Horesnyi Etel 46 éves.)

A „Kutyakaparási csárda...“ című népdal²¹ 3. verse, ahogy Szőregen éneklik:

Aki betyár akar lenni,
Nem kell annak megijedni,
Mert nem tudja, milyen tájban
Botlik meg a lova lába.

(Énekelte: Ókrös Mihályné szül. Kovács Margit 46 éves.)

Péczely Áttila hódmezővásárhelyi gyűjtéséből ismert szép dal-
lamhoz,²² úgy tudom, eddig ismeretlen szöveget találtam:

Kár a tiszta búzát, ihajla, korán learatni,
Kár a barna kislányt, ihajla, korán férjhezadni.
Bekötik a fejét, menyecske, megszelídül tőle,
Akárcsak a dalos pacsirta fenn a magas égben.

(Énekelte: Ókrös Mihályné szül. Kovács Margit 46 éves.)

E dalok és szövegek legnagyobbbrészt változatok, tehát nem any-
nyira fontosak, hogy megérmének egy drága fonográfhengert, de a
2., 3. és 4. számú dalokat érdemes lenne fonográfra venni: úgy sú-
lyosabban tudnák adataikat képviselni a tudományban.

„Amikor népdalgyűjtő útjáról hazatér az ember, itthon több-
nyire azzal fogadják: talált-e valami újat, egészen ismeretlent? A

— ²⁰ Kodály Zoltán i. m. u. o. 172. l. 243. sz. dal. — ²¹ Péczely Áttila i. m.

variánsok, egy-egy szép változat, nekik nem elegendő; magukban valószínűleg így osztályozzák a gyűjtőket: első X. Y. 154 egészen új dallammal, második Z. V. 132 dallammal...“ — írja egyik kitűnő népdalgyűjtőnk.²³ Valóban, ez a felfogás még ma is uralkodó. Pedig a népdalgyűjtésnél nem „az a főcél, hogy új dallamot vadásszunk“,²⁴ sőt a népzene-tudomány szempontjából a változatok akárhányszor fontosabbak, mint az új, egészen ismeretlen dalok! Az új dallamok lehetnek szépek, értékesek, de sokszor nem adnak kielégítő feleletet azokra a problémákra, melyeknek magyarázata a népzene-tudomány feladata. Kodály szerint is „...lényegében új anyagra már alig számíthatunk: a meglévőnek alaposabb megismerésére, újabb és pontosabb megfigyelésére, a hiányos szövegek kiegészítésére állandóan szükség van.“²⁵ Éppen ezért a változatokat jelentőségükhöz mértelen kell elbírálni, s tudnunk kell róluk, hogy a népzene-tudomány haladásába ők is súlyosan beleszólnak.

Ükrös László

78. l. 65. sz. dal. — ²² Péczely Attila i. m. 112. l. 93. sz. dal. — ²³ Kerényi György: Besztercze-Naszód. Énekszó. 1943., X. évf. 4. sz. 991. l. — ²⁴ Kerényi György: u. o. — ²⁵ Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp. 1943. 1. l.

Hibaigazítás: a 3. sz. dal Metronom jelzése, 120 helyett, 102.

W. Crane antik vázája

„Odafelvalókkal törődjetek“
Páli, Kolosséi levél.

Kivül:

tavaszi áron sikló hellén gálya
dús asszonytest friss izgalmát kitarja,
az áramló tájra tömör napfény peteg,
a tengertükrén szélsivítő sirályseteg.

Belül:

A remény partját csapdossa csókorkán,
bugó hang a szenvedély dalos torkán,
halk kéjre, a vágyak arnycsapatja rebben,
szerelmünk pompája bomoljon ki szebben.

Felül:

De hallgass szomorú szívem!
imáid föl-fölcsendülő dallamára,
Urunk jelére mit izen
örök kettek szökőkútja, hűs csobbanása?

Kormányos István